20/09/2020

Μυλοπόταμος- Το Ιερό Κάθισμα του Αγίου Ευσταθίου

/ Αγιορείτικα

Το Κάθισμα Μυλοπόταμος (Άγιος Ευστάθιος) ανήκει στην Ι. Μονή Μεγίστης Λαύρας. Βρίσκεται νότια της Ι. Μονής των Ιβήρων, 40 λεπτά περίπου με τα πόδια και 8 χιλιόμετρα βορειότερα από τη Μεγίστη Λαύρα, κτισμένο σ' ένα βράχο που δεσπόζει στη γύρω θαλάσσιας περιοχή.

Την εντυπωσιακή αυτή τοποθεσία, κρημνώδη και άγρια προς την θάλασσα αλλά ήρεμη και γαλήνια προς την στεριά, επέλεξε ο Άγιος Αθανάσιος ο Αθωνίτης για να οικοδομήσει ένα από τα πρώτα εξαρτήματα της Μονής Μεγίστης Λαύρας.

Ο Όσιος Αθανάσιος, εκτός από τα μεγάλα οικοδομικά έργα που, ως κτίτωρ, επετέλεσε στην ίδια τη μονή, μερίμνησε και για την αξιοποίηση των εξαρτημάτων της που βρίσκονταν στο Άγιον Όρος. Έτσι η περιοχή του Μυλοποτάμου, που

εκτείνεται σε μικρή εξοχή στην βορειοανατολική πλευρά του Αγίου Όρους και σε κοντινή απόσταση από τη μονή Ιβήρων, αποψιλώθηκε από το πυκνό δάσος που την κατελάμβανε και καθαρίσθηκε από τους κατεσπαρμένους βράχους. Στη συνέχεια οικοδομήθηκαν κελιά και ναός τιμώμενος επ’ ονόματι του μεγαλομάρτυρος Ευσταθίου και φυτεύθηκε αμπελώνας.

Δεν είμαστε σε θέση ακόμη να γνωρίζουμε το μέγεθος των κτισμάτων αλλά ούτε και την έκταση των οχυρωματικών έργων που κατασκεύασε ο όσιος. Το φρουριακό συγκρότημα που σώζεται ως σήμερα είναι αποτέλεσμα αλλεπάλληλων επιδιορθώσεων και προσθηκών. Πάντως η γειτνίαση με τη θάλασσα και ο φόβος των πειρατικών επιδρομών, όχι σπάνιων κατά τον 10ο αιώνα, θα επέβαλλε την ύπαρξη επαρκούς οχυρώσεως. Συστηματική αρχαιολογική έρευνα θα δείξει αν ο εντυπωσιακός πύργος του Μυλοποτάμου, τουλάχιστον στην αρχική του μορφή, όπως άλλωστε είναι πολύ πιθανόν, ανήκει στην εποχή του Αγίου Αθανασίου.

Το μονύδριο επείχε αρχικά θέση μετοχίου γιατί εκεί καλλιεργήθηκε ο κυριώτερος αμπελώνας που εκάλυπτε τις ανάγκες της Μεγίστης Λαύρας σε νάμα και οίνο τουλάχιστον καθ’ όσο διάστημα ο όσιος βρισκόταν εν ζωή. Ωστόσο, όπως ρητά αναφέρεται στο “Τυπικόν”, ο Μυλοπόταμος ορίσθηκε από τον όσιο Αθανάσιο ως τόπος αναπαύσεως αλλά και πνευματικής ανασυγκροτήσεως των μοναχών της μονής οι οποίοι εκάπτοντο από τους κόπους της σκληρής ασκήσεως.

Τους εγκαταβιούντας στον Μυλοπόταμο μοναχούς, όπως αναφέρει ο βίος του, συνήθιze να επισκέπτεται συχνότατα ο όσιος. Εκεί μάλιστα επετέλεσε και το θαύμα της θεραπείας του πνευματικού του τέκνου, μοναχού Θεοδώρου, ο οποίος έπασχε από δεινής μορφής καρκίνο.

Οι μνείες του Μυλοποτάμου σε έγγραφα του IIου αιώνα είναι αρκετά συχνές. Η ρευστότητα των συνόρων της περιοχής του, κατά την περίοδο αυτή, με εκείνα πλησιοχωρούντων μονών η μονυδρίων όπως της Πτέρης (μετέπειτα μονής Φιλοθέου), του Μαγουλά, του Ατζιιωάννου, του Κάσπακος και του Προφήτου Ηλίου επέβαλε την έκδοση ικανού αριθμού εγγράφων Πρώτων του Αγίου Όρους προς διευθέτηση τους.

Σε έγγραφο, μάλιστα, του Πρώτου Νικηφόρου του έτους 1017, με το οποίο οριοθετούνται οι ιδιοκτησίες της μονής Μεγίστης Λαύρας στον Κράβατο, τα Καμίνια και τον Μυλοπόταμο, καθώς και οι αντίστοιχες των μονών Πτέρης και Μαγουλά, η τοποθεσία μνημονεύεται για πρώτη φορά με την ονομασία Νειλοπόταμον. Η μνεία στα βυζαντινά χρόνια είναι μοναδική. Η ονομασία απαντάται για δεύτερη φορά κατά τον 17ο αιώνα. Σε έγγραφο της Μεγάλης Συνάξεως του Αγίου Όρους (1635) καθορίζονται και περιγράφονται τα σύνορα των

γαίων του Νειλοποτάμου και της μονής Ιβήρων στην περιοχή (αρχείο μονής Ιβήρων).

Ο λόγιος προηγούμενος Θεοδώρητος ο εξ Ιωαννίνων, σε σημείωμα που παραθέτει σε κώδικα αντιγράφων διαφόρων εγγράφων της Λαύρας, τον οποίον κατάρτισε το 1803, αποπειράται να ετυμολογήσει τις δύο ονομασίες της τοποθεσίας. Μυλοπόταμος ονομάσθηκε από την ύπαρξη μύλων, ενώ η προσωνυμία Νειλοπόταμον προέρχεται από την ομοιότητα της περιοχής κοντά στην θάλασσα με το γεμάτο καλάμια δέλτα του ποταμού Νείλου: Μυλοπόταμον και Νειλοπόταμον τον αυτόν τόπον ονομάζουσιν οι μεν παλαιοί εκ των εν αυτώ μύλων, οι δέ μεταγενέστεροι, ιδόντες τα πλησίον της θαλάσσης καλάμια και το κλείσμα το περί την θάλασσαν ομοιάζοντα οπωσούν τοίς καλαμίοις και κλείσμασι του Νείλου, ονόμασαν τον ποταμόν Νειλοπόταμον. Κρατεί όμως η αρχαία ονομασία ήδη και λέγεται παρά πάντων ο τόπος και ο ρύαξ Μυλοπόταμος.

Οι μνείες του Μυλοποτάμου, από τα ως τώρα γνωστά έγγραφα, σπανίζουν από τον 12ο ως τον 15ο αιώνα. Είναι πάντως γνωστό ότι, οπωσδήποτε μετά τον 11ο αι., το γειτονικό μονύδριο του Προφήτου Ηλίου, το οποίο πιθανόν να ταυτίζεται με το ομώνυμο καθίδρυμα που μνημονεύεται στον βίο των αγίων Ιωάννου και Ευθυμίου, κτιτόρων της μονής Ιβήρων, προσαρτήθηκε στην ιδιοκτησία του Μυλοποτάμου.

Στα χρυσόβουλα των αυτοκρατόρων Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγου (1259), Ανδρονίκου Β΄ (1328) και Ανδρονίκου Γ΄ (1329), με τα οποία κατοχυρώνονται οι ιδιοκτησίες της μονής Μεγίστης Λαύρας, δεν μνημονεύεται ο Μυλοπόταμος. Τούτο όμως δεν σημαίνει ότι η μονή δεν κατείχε πλέον την εν λόγω περιοχή. Στα ανωτέρω έγγραφα δεν μνημονεύεται καμιά ιδιοκτησία μέσα στο Άγιον Όρος την οποία κατείχε ήδη η μονή κατά τον 10ο και 11ο αιώνα. Οι αυτοκράτορες δεν έκριναν αναγκαίο να αναφέρουν στα επικυρωτικά έγγραφά τους παγιωμένες πλέον παλαιές ιδιοκτησίες της μονής, ούτε και οι μοναχοί θεωρούσαν σκόπιμο να προβάλλουν παρόμοιο αίτημα.

Το 1513/14 η “μονή” του Μυλοποτάμου παραχωρήθηκε από την Λαύρα στον ιερομόναχο Θεόφιλο και τη συνοδεία του, «του οικείν εν αυτή και κατά δύναμιν περιέπειν και συσταίνειν αυτήν». Η σχέση τού Θεοφίλου με τον Μυλοπόταμο πρέπει να συνεχίσθηκε και μετά την χειροτονία του ως μητροπολίτου Τορνόβου.

Το 1527/28 ο Μυλοπόταμος λεηλατήθηκε κατά τη διάρκεια επιδρομής πειρατών. Το συμβάν δεν αποτελεί ασυνήθιστο γεγονός ιδίως για τις παραλιακές μονές και εξαρτήματα του Αγίου Όρους αυτή την έποχή. Ήδη στα τέλη του I5ου αιώνα ο εξωμάτης πειρατής Gambasat Enrichi λεηλατεί τα παράλια της Μακεδονίας και του Αγίου Όρους, ενώ λίγα χρόνια μετά την καταστροφή του Μυλοποτάμου, το

1533, η μονή Εσφιγμένου δέχεται, μέσα σε 10 ημέρες, δύο επιδρομές αγαρηνών κουρσάρων.

Κατά την διάρκεια της καταστροφής του Μυλοποτάμου ο Τορνάβου Θεόφιλος πρέπει να βρισκόταν στο Άγιον Όρος γιατί συνυπογράφει με τον μητροπολίτη Νικαίας Αθανάσιο και τον επίσκοπο Ιερισσού Μακάριο έγγραφο του Πρώτου Καλλιστράτου του 1527/28 με το οποίο επιλύεται η διαφορά μεταξύ των μονών Κουτλουμουσίου και Ξηροποτάμου για την περιοχή της Αναπαυσίας. Με δικές του δαπάνες αναλαμβάνει την επισκευή του πυρπολημένου μονυδρίου, φροντίζοντας ιδιαίτερα για την ενίσχυση της αμυνάς του. Τότε γίνεται και η ριζική επισκευή του πύργου. Εφθαρμένη, σήμερα, επιγραφή στα νότια πλευρά του αναφέρει το όνομα του ανακαινιστού μητροπολίτου: Ο ΤΟΡΝΟΒΟΥ ΘΕΟΦΙΛΟΣ …

Ο νέος κτίτωρ, προνοώντας και για την μελλοντική ασφάλεια του μονυδρίου, ζήτησε από την σύναξη της μονής Μεγίστης Λαύρας, παρεκκλίνοντας από την συνήθη τότε τάξη του Αγίου Όρους, σύμφωνα με την οποία τα εξαρτήματα των μονών (κελλία) παραχωρούνταν σε δύο ως τέσσερα πρόσωπα, να επιτρέψει την έγκαταβίωση τουλάχιστον δέκα προσώπων και μετά τον θάνατο του, «επεί ουκ έστι δυνατόν κατέχεσθαι υπό ενός ή δύο ή τριών δια τον φόβον των κουρσάρων». Η μονή παραχώρησε την άδεια υπό τον όρο οι εκεί ενασκούμενοι να δεσπόζονται και να καθοδηγούνται πνευματικά από τον εκάστοτε καθηγούμενο της Λαύρας (Αλεξάνδρου Ευμορφοπούλου Λαυριώτου, Το Μυλοπόταμον. Συλλογή ιστορικών μνημονευμάτων. Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως, 28,1899/1902, σ. 228).

Οι κτιριακές εγκαταστάσεις που οικοδόμησε ο Θεόφιλος πρέπει να ήσαν αρκετά εκτεταμένες. Και τούτο γιατί το φθινόπωρο του 1539, όπως μνημονεύεται στο έγγραφο της μονής Ιβήρων, υπήρχε η δυνατότητα φιλοξενίας εκεί μεγάλου αριθμού επισήμων εκκλησιαστικών προσώπων όπως του μητροπολίτου Σερρών Γενναδίου, του πρώην μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Μακαρίου καθώς και του Πρώτου και των μελών της συνάξεως του Αγίου Όρους. Οι ανωτέρω παρέμειναν για αρκετές ημέρες στον Μυλοπόταμο κατά τη διάρκεια οριοθετήσεως των περιοχών Κραβάτου και Μαγουλά που ανήκαν στις μονές Μεγίστης Λαύρας και Ιβήρων αντιστοίχως.

Ο Μυλοπόταμος μνημονεύεται συνεχώς καθ’ όλην την διάρκεια του Ι6ου και Ι7ου αιώνα σε πατριαρχικά γράμματα καθώς και σε έγγραφα των Πρώτων ή της Μεγάλης Συνάξεως του Αγίου Όρους, με τα οποία οριοθετούνται τοποθεσίες ή επιλύονται συνοριακές διαφορές μεταξύ των μονών Λαύρας, Ιβήρων και Φιλοθέου στην ευρύτερη περιοχή. Ωστόσο σε αυτά δεν περιέχονται άμεσες πληροφορίες για τον βίο του μονυδρίου και τούς εκεί εγκαταβιούντες πατέρες.

Στην περίοδο αυτή πρέπει να αναχθούν και οι σωζώμενες τοιχογραφίες στον πρόναο του ναϋδρίου του Αγίου Ευσταθίου (παράσταση του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου, ο Άγιος Αθανάσιος ο Αθωνίτης, οι Άγιοι Ευστάθιος, Αγάπιος και Θεόπιστος και ο Άγιος Μιχαήλ Επίσκοπος Συνάδων).

Στα τέλη του Ι7ου αιώνα ο Μυλοπόταμος πρέπει να χρησιμοποιήθηκε από τους Λαυριώτες ως χώρος αποθηκεύσεως και πιθανόν εμπορίας οικοδομικής ξυλείας η οποία μεταφερόταν από τον Κράβατο. Σε έγγραφο του 1682 μνημονεύεται η άδεια που παραχώρησαν οι Ιβηρίτες μοναχοί προς την μονή της Λαύρας να κατασκευάσουν δρόμο, ο οποίος να διασχίζει τον Ιβηρίτικο Μαγουλά, για την μεταφορά ξυλείας από τον Λαυριώτικο Κράβατο στον Μυλοπόταμο (αρχείο μονής Ιβήρων).

Ο Μυλοπόταμος βρισκόταν ακόμη σε ακμή στις τελευταίες δεκαετίες του Ι8ου αιώνα. Τούτο μαρτυρείται και από την περιγραφή του στο «Προσκυνητάριον της Μονής Μεγίστης Λαύρας” πού συντάχθηκε από τον Μακάριο Τριγώνη και εκδόθηκε στη Βενετία το 1772: Άφου δέ απεράσης από το Μοναστήριον Καρακάλλου ευρίσκοντες πάλιν τόπον της Λαύρας, Μυλοπόταμον καλούμενον, εις τον οποίον είναι κάστρον στερεόν και έχει πύργον και τα τείχη του είναι δυνατά, έχει και εκκλησίαν μέσα του Αγίου Ευσταθίου. Ο τόπος ούτος είναι πολλά υγιεινός, εύκρατος και τερπνότατος και εφύτευσεν ο Άγιος Αθανάσιος αμπέλια. Πλην τώρα εμεγαλύνθη και εστολίσθη με πολλών λογιών φυτά κάρπιμα. Ευρίσκονται δε πάντοτε εκεί ικανοί αδελφοί δια να εργάζονται και να φυλάττουν τον τόπον. Εκεί αντίκρυ εις τον ποταμόν είχεν ο Άγιος λουτρά δια τους ευγενείς και καλομαθημένους και δια τους ασθενείς, εις τον οποίον τόπον τώρα είναι αμπέλια, η δε περιοχή του Μυλοποτάμου διαλαμβίνετσι εις τα δεκτά βασιλικά χρυσόβουλλα παλαιά τε και νέα.

Στα νεώτερα χρόνια ο Μυλοπόταμος συνδέθηκε με το όνομα του οικουμενικού πατριάρχου Ιωακείμ του Γ΄. Ο πρόμαχος αυτός της εθναρχικής παραδόσεως της Ορθοδοξίας ανήλθε στον πατριαρχικό θρόνο τον Οκτώβριο του 1884. Η πρώτη του πατριαρχία υπήρξε εξαιρετικά γόνιμη. Αναδιοργάνωσε διοικητικά το πατριαρχείο, τακτοποίησε τα οικονομικά προβλήματα της Εκκλησίας, μερίμνησε για την

παιδεία, ανασύστησε τα πατριαρχικά τυπογραφείο, ίδρυσε την πατριαρχική βιβλιοθήκη, θεμελίωσε την λαμπρή Μεγάλη του Γένους Σχολή. Κατά την περίοδο αυτή προήχθησαν σε μεγάλο βαθμό οι σχέσεις με τις υπόλοιπες Ορθόδοξες Εκκλησίες με άξονα πάντοτε τον κυρίαρχο εθναρχικό ρόλο του οικουμενικού θρόνου. Η αντίθεση του όμως στον περιορισμό των προνομίων της Εκκλησίας τον οποίο προώθησε η οθωμανική κυβέρνηση καθώς και οι αντιδράσεις πού συνήντησε στην επιτέλεση του έργου του από ορισμένους ανωτέρους κληρικούς και εκδότες ελληνικών εφημερίδων της Κωνσταντινουπόλεως τον οδήγησαν στην παραίτηση από τον θρόνο τον Μάρτιο του 1884.

Επ’ ολίγα έτη παρέμεινε εφησυχάζων στην γενέτειρα του Βαφειοχώρι. Το 1887 ανέλαβε μεγάλο προσκυνηματικό ταξίδι στα πατριαρχεία της Ορθόδοξης Ανατολής. Επισκέφθηκε τα πατριαρχεία Αλεξανδρείας, Αντιοχείας και Ιεροσολύμων και επιστρέφοντας στην Κωνσταντινούπολη παρέμεινε για λίγους μήνες στη μονή Ιβήρων του Αγίου Όρους.

Φαίνεται ότι από τότε επέλεξε «το ωραιάτατον και ρωμαντικότατον ενδιαίτημα» του Μυλοποτάμου ως ασφαλές καταφύγιο για να αποσυρθεί. Δύο έτη αργότερα, τον Σεπτέμβριο του 1889, επανήλθε στο Άγιον Όρος και εγκαταστάθηκε στο λαμπρό αυτό ησυχαστήριο. Αμέσως επιδόθηκε στην ανακαίνιση του μονυδρίου. Λιτότητα και αίσθηση καλαισθησίας χαρακτηρίζει τις οικοδομικές επεμβάσεις του φιλοκάλλου πατριάρχου στα κτίσματα του Μυλοποτάμου. Η καθ’ αυτά κατοικία του ήταν μικρή, κομψή και με απλούστατη διαίρεση. Η εξώθυρα οδηγούσε σε στενό διάδρομο, ο οποίος χρησίμευε και ως τράπεζα. Εκατέρωθεν αυτού υπήρχαν δύο δωμάτια, ένα προς την θάλασσα ως χώρος υποδοχής και ένα προς την ξηρά, υπήνεμο, το οποίο ο Ιωακείμ χρησιμοποιούσε ως κοιτώνα. Σαθρά δωμάτια προς την πλευρά του πύργου επισκευάσθηκαν και χρησιμοποιήθηκαν ως ξενώνας. Ο ναΐσκος, ο τιμώμενος στη μνήμη του μεγαλομάρτυρος Ευσταθίου, υπήρξε αντικείμενο ιδιαίτερης φροντίδας του πατριάρχη. Ανακαινίσθηκε εκ βάθρων, εξωραΐσθηκε και απετέλεσε «αληθές αριστοτέχνημα, ποιητικότατων και ωραιότατον». Στον κατανυκτικό αυτό χώρο, ο φιλακόλουθος ιεράρχης έψαλλε τις ακολουθίες και ιερουργούσε ανελλιπώς επί δώδεκα έτη.

Ο Ιωακείμ Γ΄ εγκατέλειψε τον Μυλοπόταμο στις αρχές Ιουνίου 1901 μετά την επανεκλογή του στον πατριαρχικό Θρόνο της Κωνσταντινουπόλεως (25 Μαίου 1901). Η πολυετής παραμονή του στον ιδεώδη αυτόν τόπο περισυλλογής, αναδιοργανώσεως και προετοιμασίας υπήρξε καθοριστική για το δημιουργικό έργο που επετέλεσε ως τον θάνατο του το 1912.

Εκφράζοντας τις ευχαριστίες του προς τους Λαυριώτες για την φιλόστοργη και θερμή φιλοξενία που του παρέσχον «εν τω τερπνοτάτω και μοναστικών χαρίτων

πεπροικισμένω αναχωρητηρίω του Μυλοποτάμου», δύο χρόνια πριν την αναχώρηση του από το Άγιον Όρος, ο πατριάρχης δώρισε στην κυρίαρχο μονή της Μεγίστης Λαύρας την αρχιερατική του στολή, λευκή κεντητή μίτρα, πατερίτσα, εγκόλπια και δικηροτρίκηρα (βλ. το σχετικό δωρητήριο έγγραφο του 1899 στην Αγιορειτική Βιβλιοθήκη 23,1958, σελ.18-19).

Το χρονικό διάστημα μεταξύ των ετών 1889 και 1901 υπήρξε η τελευταία, κατά τα παρελθόν, περίοδος ακμής του Μυλοποτάμου. Έκτοτε το ιστορικό λαυριωτικό κάθισμα σταδιακά παρήκμασε. Παρά τις σποραδικές φροντίδες διαφόρων οικητόρων τον, επί ογδόντα εννέα έτη οι φθορές επήλθαν ραγδαία.

Ουσιαστική και ελπιδοφόρα προσπάθεια ριζικής ανακαινίσεως του κτιριακού συγκροτήματος (πύργου, ναού, οικημάτων) αναλήφθηκε πρόσφατα κατά το έτος 1990.